

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

АНОСОВА ЮЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 341.645:341.485

**ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ ЩОДО ЗЛОЧИНУ
ГЕНОЦИДУ**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного і європейського права факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Науковий керівник: доктор права, кандидат філологічних наук, доцент
АНТОНОВИЧ Мирослава Михайлівна,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», доцент кафедри міжнародного і європейського права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
МЕРЕЖКО Олександр Олександрович,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри права;

кандидат юридичних наук, доцент
ГНАТОВСЬКИЙ Микола Миколайович,
Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри міжнародного права.

Захист відбудеться 27 грудня 2018 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К26.008.04 в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» за адресою: 04070, м. Київ, вул. Сковороди, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія» за адресою: 04070, м. Київ, вул. Сковороди, 2.

Автореферат розіслано «26» листопада 2018 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

З. С. Черненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сьогодні в міжнародному праві сформувались два автономні режими відповідальності за злочин геноциду, зокрема, режим міжнародно-правової відповідальності держав та міжнародної кримінальної відповідальності індивідів. Незважаючи на те, що в основі цих режимів лежить єдина об'єднуюча ланка – факт вчинення злочину геноциду, правові засади їх функціонування відрізняються. Практичні наслідки даної відмінності стають помітними в ході реалізації цих режимів міжнародними судовими органами, і зокрема, при встановленні та здійсненні ними юрисдикції щодо злочину геноциду. З-поміж режимів відповідальності за злочини згідно з міжнародним правом відповідальність за геноцид в міжнародному праві наразі є найбільш врегульованою, принаймні з точки зору міжнародного договірного права. Важливу роль у цьому відіграло прийняття в 1948 році Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Конвенція про геноцид). Наступною договірною практикою з реалізації положень Конвенції, і зокрема юрисдикційного положення статті 6, стало прийняття Статутів *ad hoc* Трибуналів - Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (МКТЮ) та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (МКТР), а також Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), на підставі яких реалізується режим кримінальної відповідальності індивідів згідно з міжнародним правом. Режим міжнародно-правової відповідальності держав за геноцид реалізується Міжнародним Судом ООН (МС) на підставі статті 9 Конвенції про геноцид.

Наразі в науці міжнародного права не вистачає комплексного дослідження паралельної та взаємопов'язаної дії режимів міжнародної кримінальної відповідальності індивідів та міжнародно-правової відповідальності держав за геноцид. Зважаючи на те, що ці режими є вторинними, тобто походять зі спільного джерела, яким є порушення первинної правової норми щодо заборони геноциду, є певні засадничі принципи, які в подальшому неминуче призводять до їх часткового збігу. Нехтування цим нюансом має наслідком часто необґрунтовану критику рішень МС щодо неврахування в них кримінально-правової специфіки злочину геноциду, а з іншого боку – критики міжнародних кримінальних судів (*ad hoc* Трибуналів та МКС) через приділення недостатньої уваги контексту відповідних діянь, які зазвичай вчиняються за участі чи сприяння держав. Хоча дослідження юрисдикції міжнародних судових органів як одного з аспектів реалізації зазначених режимів відповідальності не може вичерпати всієї повноти та складності їх функціонування, проте воно зможе допомогти побачити картину їх взаємодії на практиці та надасть поштовх до розвитку більш інтегрованого підходу до їх вивчення.

Незважаючи на те, що вчинення не тільки злочину геноциду, але також й інших злочинів згідно з міжнародним правом, активує дію обох режимів відповідальності, механізм реалізації цих режимів найбільш повно в сучасному міжнародному праві врегульовано саме щодо злочину геноциду. Цим чинником, а також необхідністю запровадження аналогічних механізмів відповідальності за інші злочини, для яких відповідальність за геноцид може послугувати моделлю, зумовлений вибір злочину

геноциду як предмету дослідження в даній роботі. Застосування інтегративного підходу для характеристики відповідальності за геноцид обумовлено також комплексною природою Конвенції про геноцид.

Найбільш комплексне дослідження режимів міжнародної кримінальної відповідальності індивідів та міжнародно-правової відповідальності держав за геноцид, включаючи юрисдикцію міжнародних судових органів, що діють в межах цих режимів, здійснено в коментарі до Конвенції про геноцид за редакцією П. Гаети. Крім того, в дослідженнях деяких інших вчених, зокрема С.М.С. Аль-Захарна, А. Асунсьйон, Б. Бонафе та П.-М. Дупуй, Дж. Квіглі, також застосовується інтегративний підхід до дослідження цієї сфери. На сьогодні, як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці міжнародного права, представлена велика кількість робіт, в яких аналізуються процеси становлення та розвитку системи міжнародної кримінальної юстиції, а також інші аспекти міжнародної кримінальної відповідальності індивідів, зокрема, і за злочин геноциду. Дослідження в даній сфері включають праці таких вчених як С. Аль-Захарна, М. Антонович, В. Василенко, М. Гнатовський, Н. Дрьоміна-Волок, Н. Зелінська, О. Касинюк, І. Колотуха, В. Пилипенко, І. Строкова, Д. Аканде, К. Амбос, М. Ш. Бассіуні, Дж. Бішоф, Г. Боас, С. Дамгаард, Ш. Дарсі, А. Касезе, П. Манікас, В. Моріс, М. Моріс, Дж. Охлін, Н. Рейд, Дж. Стюарт, Х. Тамс, О. Тріффтенер, В. Шабас, М. Шарф, Б. Шіффбауер та багатьох інших. Юрисдикція МС у контексті відповідальності держав за геноцид розглядалась в працях таких вчених як Р. Колб, Дж. Кроуфорд, М. Мілановіч, Ш. Розен, Х. Тамс, Х. Томушат, В. Шабас, З. Ханкін та інших дослідників.

Хоча роботи перерахованих вище вчених складають важливе теоретичне підґрунтя для дослідження проблематики юрисдикції міжнародних судових органів, проте багато з них не враховують сучасний розвиток судової практики в даній сфері, який відбувається дуже стрімко і зумовлює необхідність переоцінки попередніх висновків у світлі нового тлумачення окремих положень міжнародних договорів чи конструювання нових концепцій. По-друге, як уже відзначалось, більшості зі згаданих праць бракує системного підходу до питання відповідальності індивідів та держав, що зумовлює часто не обґрунтовану критику застосовуваних судами підходів. По-третє, у вітчизняній науці міжнародного права не вистачає досліджень у сфері юрисдикції міжнародних судів щодо геноциду, які б враховували розвиток у цій галузі принаймні за останнє десятиліття.

Незважаючи на те, що юрисдикцією щодо злочину геноциду володіє низка постійних, гібридних та *ad hoc* судів і трибуналів, через обмежений обсяг даної роботи дослідження буде зосереджене на аналізі юрисдикції лише трьох міжнародних кримінальних судів — МКТР, МКТЮ та МКС, — що представляють режим міжнародної кримінальної відповідальності індивідів, та МС як суду, що репрезентує режим міжнародно-правової відповідальності держав.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано на кафедрі міжнародного і європейського права факультету правничих наук НаУКМА. Тема дисертації узгоджується з напрямом НДР кафедри «Міжнародний захист прав людини» (державний реєстраційний номер 0110U007378).

Мета і завдання дослідження. Метою даної дисертаційної роботи є дослідження окремих аспектів юрисдикції міжнародних кримінальних судів та МС щодо злочину геноциду із застосуванням інтегративного підходу до аналізу інституту відповідальності згідно з міжнародним правом. Досягнення мети дисертаційного дослідження здійснюється через постановку та вирішення наступних завдань:

- визначити поняття юрисдикції міжнародних судових органів в межах двох режимів відповідальності;
- охарактеризувати природу Конвенції про геноцид як міжнародного договору, кримінально-правового інструменту та договору з прав людини і вивести практичні наслідки, які випливають з такого розуміння природи Конвенції;
- проаналізувати поняття злочину геноциду як діяння, що передбачає два режими відповідальності згідно з міжнародним правом, та одночасно як складову юрисдикції *ratione materiae* міжнародних судових органів;
- з'ясувати історію прийняття, а також особливості тлумачення та застосування юрисдикційних положень, що містяться в Конвенції про геноцид;
- розглянути можливість ретроактивного застосування положень Конвенції про геноцид для запуску відповідальності за діяння, що мали місце до набрання нею чинності;
- дослідити юрисдикцію *ratione personae*, *ratione temporis* та *ratione loci* міжнародних кримінальних судів;
- проаналізувати особливості форм участі в злочині геноциді як складову *ratione personae* міжнародних кримінальних судів;
- пояснити, яке місце займає МС в реалізації режиму відповідальності держав за вчинення геноциду та порушення інших зобов'язань згідно з Конвенцією про геноцид;
- охарактеризувати особливості встановлення та здійснення МС юрисдикції *ratione personae*, *ratione materiae*, *ratione temporis* та *ratione loci* щодо геноциду;
- висвітлити особливості взаємодії режимів міжнародної кримінальної відповідальності індивідів та міжнародно-правової відповідальності держав в практиці міжнародних кримінальних судів та МС.

Об'єктом дослідження є відповідальність держав та індивідів за геноцид згідно з міжнародним правом.

Предметом дослідження є нормативне закріплення та практика встановлення юрисдикції міжнародних судових органів щодо злочину геноциду в ході реалізації ними режимів міжнародної кримінальної відповідальності індивідів та міжнародно-правової відповідальності держав.

Методологія дослідження. Поставлена мета та завдання роботи обумовили вибір наступної структури аналізу. Спершу досліджується злочин геноциду як діяння, з факту вчинення якого постають два режими відповідальності згідно з міжнародним правом: індивідуальна кримінальна відповідальність та міжнародно-правова відповідальність держав. Далі досліджуються механізми практичної реалізації цих режимів через міжнародні судові органи, і, зокрема, через характеристики юрисдикційних повноважень цих органів. З метою висвітлення паралельного застосування та взаємозв'язку цих режимів застосовано єдиний підхід до

категоризації юрисдикції міжнародних судів, що передбачає виділення таких параметрів юрисдикції як *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione temporis* та *ratione loci* в кожному з цих режимів та виведення закономірностей їх дії автономно та у взаємозв'язку.

У роботі використано набір таких загальнонаукових та спеціально-правових методів дослідження, як аналіз та синтез, аналогія, логічний, діалектичний, системний, історичний, герменевтичний та порівняльно-правовий методи. Зокрема, для висвітлення процесу обговорення та прийняття юрисдикційних положень Конвенції про геноцид було застосовано історичний метод. Методи аналізу та синтезу застосовувались при дослідженні юрисдикційних положень Конвенції про геноцид та складу злочину геноциду. Для виокремлення та співставлення різних аспектів юрисдикції міжнародних судових органів було використано системний, логічний і порівняльно-правовий методи. Герменевтичний метод слугував для тлумачення окремих положень Конвенції про геноцид, статутів та судової практики міжнародних судових органів. Застосування аналогії сприяло побудові структури дослідження окремих параметрів юрисдикції міжнародних кримінальних судів та МС. Діалектичний метод було використано для висвітлення змін в тлумаченні окремих елементів злочину геноциду та форм відповідальності за нього.

Джерельну базу дослідження склали статuti, правила процедури та судова практика Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі (МВТ), *ad hoc* Трибуналів, МКС, Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), Міжамериканського суду з прав людини та МС, *travaux préparatoires* Конвенції про геноцид, міжнародні договори, резолюції та інші документи ООН, звіти неурядових організацій, кримінальне законодавство України, а також наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених. Той факт, що вивчення досліджуваної у дисертаційній роботі теми не набуло значного поширення у вітчизняній науці міжнародного права, зумовив вибір праць переважно зарубіжних вчених як основи теоретичної бази даної роботи. В ході підготовки дисертації використано окремі матеріали, зібрані під час академічних відряджень до Європейського університету Віадрина (м. Франкфурт-на-Одері, Німеччина) та Меморіального музею Голокосту США (м. Вашингтон, США).

Наукова новизна дисертаційної роботи. Дана дисертаційна робота являє собою комплексне дослідження юрисдикції міжнародних судових органів щодо злочину геноциду з позицій інтегративного підходу до відповідальності згідно з міжнародним правом.

Вперше:

- проаналізовано проблеми реалізації юрисдикції міжнародних судових органів, які можна було б вирішити, спираючись на юрисдикційні положення Конвенції про геноцид;
- запропоновано розглядати форми відповідальності як складову юрисдикції *ratione personae* міжнародних кримінальних судів та детально розглянуто ті форми відповідальності, що застосовуються виключно щодо злочину геноциду, а також їх співвідношення з формами відповідальності, що застосовуються до інших злочинів. Вперше у вітчизняній науці здійснено огляд нових, комплексних форм

відповідальності, зокрема, «спільної злочинної діяльності» (СЗД) та «співвиконання, що ґрунтується на спільному контролі над злочином»;

- здійснено комплексний аналіз юрисдикції МС за параметрами *ratione personae*, *ratione materiae*, *ratione temporis* та *ratione loci* щодо геноциду з врахуванням судової практики останніх років. Особливу увагу приділено впливу питань правонаступництва держав на особливості здійснення юрисдикції МС.

Удосконалено:

- застосування інтегративного підходу до дослідження відповідальності держав та індивідів за геноцид згідно з міжнародним правом, зокрема в контексті аналізу юрисдикції міжнародних судових органів, що діють в межах цих режимів;

- розуміння концепції злочину геноциду, його складу та окремих елементів, зокрема *actus reus*, *mens rea* та контекстуального елементу з врахуванням судової практики останніх років;

- обґрунтування причин включення юрисдикційних положень до Конвенції про геноцид, а також висвітлення еволюції в тлумаченні цих положень в теорії та практиці сучасного міжнародного права.

Отримали подальший розвиток:

- розуміння особливостей ретроактивного застосування положень міжнародних договорів для характеристики подій, що мали місце до набрання ними чинності, в контексті темпоральної юрисдикції судових органів, уповноважених застосовувати відповідні договори, на прикладі ЄСПЛ та МС;

- концептуальний підхід, що відображає зближення режимів міжнародної кримінальної відповідальності індивідів та міжнародно-правової відповідальності держав за геноцид;

- характеристика інституту правонаступництва держав щодо міжнародних договорів в контексті здійснення МС юрисдикції *ratione personae*.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані в ході дисертаційного дослідження результати можуть бути використані:

- в навчальному процесі, зокрема, через включення до відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів тощо, а також при розробці та викладанні таких навчальних курсів, як «Міжнародне публічне право», «Міжнародне кримінальне право» та «Міжнародне право захисту прав людини» у вищих юридичних навчальних закладах;

- для сприяння більш професійному оперуванню міжнародно-правовою термінологією дослідниками в різних галузях знань при характеристиці відповідних подій, зокрема в межах історичної, політичної, соціологічної та юридичної наук;

- при визначенні політики України в питанні щодо необхідності та наслідків ратифікації Римського Статуту МКС згідно зі статтею 124 Конституції України, приведенні українського кримінального законодавства у відповідність з положеннями Римського Статуту, а також при виробленні стратегії представлення злочинів та відбору доказів, що подаються Україною до МКС;

- при оцінці необхідності створення, і у випадку прийняття позитивного рішення, – визначення юрисдикції *ad hoc* Трибуналу, що зможе розглядати справи щодо злочинів, вчинених на території АРК, Донецької та Луганської областей;

- в правозастосовній діяльності – для керівництва вітчизняних органів досудового розслідування і прокуратури, а також суддів в досудовому розслідуванні та судовому провадженні в справах щодо злочинів, передбачених розділом XX Кримінального кодексу України, зокрема, при розгляді питань щодо складу міжнародних злочинів, а також особливостей застосування форм відповідальності до міжнародних злочинів;

- в правотворчій сфері, зокрема, при нормопроектуванні та внесенні змін до Кримінального кодексу України, що узгоджуються з сучасними вимогами міжнародного кримінального права.

Особистий внесок автора. Дисертація є завершеним та оригінальним дослідженням, проведеним автором самостійно. Теоретичні положення та висновки, що містяться в роботі та визначають її наукову новизну, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертаційному дослідженні ідеї, положення чи теорії інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей дисертанта. Опубліковані праці за темою дисертації є одноосібними.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри міжнародного і європейського права факультету правничих наук НаУКМА, а також представлені на конференціях та інших наукових заходах, зокрема, на VI Міжнародній науковій конференції «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Дніпропетровськ, грудень 2014 р.); Днях науки НаУКМА (2015, 2016 роки), XIV Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, квітень 2015), Міжнародній науковій конференції «Нюрнберзький трибунал: історія, компроміси та сучасні наслідки» (м. Київ, вересень, 2015), Науковому семінарі «Інформаційно-пропагандистська складова Голодомору 1932-1933 років в Україні» (м. Київ, листопад 2015), літній школі «Історія Голокосту в Європі та в Україні» (КНУ ім. Шевченка, Київ, липень 2016) та літній школі «*Memory & Law: Legal Perspective in Historical Assessments*» (Польща, серпень 2017).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження відображені в семи наукових працях, в тому числі: чотири – в наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України; дві – у фахових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз; одна – в електронному науково-практичному виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз. Додатково наукові результати дисертації відображено в чотирьох опублікованих працях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (368 найменувань на 38 сторінках) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок, з них основного тексту – 206 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** пояснено вибір теми дослідження та обґрунтовано її актуальність, встановлено зв'язок роботи з науковими програмами, сформульовано мету і завдання

дослідження, охарактеризовано об'єкт, предмет, методологію та джерельну базу дослідження, розкрито наукову новизну дисертаційної роботи та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про публікації та апробацію результатів дослідження, а також визначено структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Загальна характеристика злочину геноциду в світлі юрисдикції міжнародних судових органів» присвячено дослідженню підходів до розуміння концепції юрисдикції міжнародних судових органів, аналізу природи Конвенції про геноцид, а також визначенню складу та опису окремих елементів злочину геноциду, як вони охарактеризовані в рішеннях міжнародних судів.

У підрозділі 1.1. «Концептуальні підходи до розуміння юрисдикції міжнародними судовими органами» розглядаються концептуальні підходи щодо визначення юрисдикції міжнародних кримінальних судів та МС. Дисертант відмічає, що в той час як юрисдикція міжнародних кримінальних судів є чітко диференційованою за параметрами *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione temporis*, *ratione loci*, юрисдикція МС сприймається більшою мірою як унітарна концепція, а виділення відповідних параметрів слугує лише для її системного відображення в рішеннях Суду. Крім того, визначення меж юрисдикції міжнародних судових органів – це не просто питання процедури, а є невіддільним від матеріальних норм міжнародного права.

У підрозділі 1.2. «Правова природа Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» автор аналізує змістовне наповнення та обґрунтовує комплексність правової природи Конвенції про геноцид. Зокрема, робиться висновок, що даний документ потрібно одночасно розглядати як міжнародно-правовий договір, кримінально-правовий інструмент та міжнародний договір з прав людини. Кожна з цих характеристик Конвенції може мати вплив на окремі аспекти діяльності відповідного судового органу, включаючи спосіб тлумачення окремих положень Конвенції та застосовуваний стандарт доведення геноциду.

У підрозділі 1.3. «Характеристика злочину геноциду в рішеннях міжнародних судових органів» здійснюється огляд судової практики міжнародних судів, якою підтверджується, що заборона геноциду передбачена не лише в Конвенції про геноцид, але також і в інших джерелах міжнародного права. Досліджуються особливості тлумачення міжнародними кримінальними судами складу злочину геноциду та окремих його елементів, зокрема, *actus reus*, *mens rea* та контекстуального елемента.

У Розділі 2 «Юрисдикція міжнародних кримінальних судів щодо злочину геноциду» розглядаються засади та окремі аспекти здійснення юрисдикції міжнародними кримінальними судами щодо злочину геноциду. Зокрема, охарактеризовано історію прийняття положення Конвенції про геноцид, яким визначено юрисдикцію міжнародного карного трибуналу, розглянуто загальнотеоретичні питання та проблемні аспекти здійснення юрисдикції міжнародними кримінальними судами, детально описано юрисдикцію МКС та *ad hoc* Трибуналів за параметрами *ratione personae*, *ratione temporis*, *ratione loci*.

У підрозділі 2.1. «Загальні засади здійснення юрисдикції щодо злочину геноциду міжнародними кримінальними судами» наводиться історичний огляд процесу обговорення та обґрунтування доцільності включення статті 6 до Конвенції про геноцид. Після детального аналізу змісту цієї статті та її співставлення з процедурою утворення сучасних міжнародних кримінальних судів, робиться висновок, що МКС є найбільш наближеною моделлю суду, що підпадає під визначення статті 6 Конвенції про геноцид. Хоча інституційно МКС не залежить від положень Конвенції про геноцид, автор звертає увагу на те, що положення статті 6 може допомогти «підсилити» юрисдикцію МКС, принаймні щодо злочину геноциду, і наводить дві практичні проблеми, з якими зіштовхується МКС у своїй діяльності і які можуть бути вирішені через застосування Конвенції. Зокрема, це питання поширення юрисдикції МКС на громадян держав, що не є сторонами Римського Статуту, а також зловживання персональними імунітетами високопосадовцями, які обвинувачуються у вчиненні геноциду. Крім того, в контексті юрисдикційних засад діяльності *ad hoc* Трибуналів розглядається судова практика МКТЮ та МКТР щодо обґрунтування правомірності їх утворення Радою Безпеки ООН.

У підрозділі 2.2. «Юрисдикція *ratione personae* міжнародних кримінальних судів щодо геноциду» аналізується персональна юрисдикція міжнародних кримінальних судів. Констатується, що міжнародні кримінальні суди мають юрисдикцію лише над фізичними особами, а також те, що в Римському Статуті передбачено ще одну додаткову вимогу, а саме: досягнення відповідною особою вісімнадцятирічного віку на момент вчинення злочину.

Дисертантом обґрунтовується необхідність розгляду форм відповідальності індивідів за злочин геноциду як складової юрисдикції *ratione personae* міжнародних кримінальних судів. Особливу увагу приділено характеристиці застосування форм відповідальності щодо злочинів зі спеціальним наміром, а також співставленню форм відповідальності, передбачених у Конвенції про геноцид та статутах міжнародних кримінальних судів. В даному контексті детально розглянуто традиційні та нові форми відповідальності за злочин геноциду. З-поміж традиційних форм відповідальності детально охарактеризовано вчинення геноциду (*commission of genocide*); пряме та публічне підбурювання до вчинення геноциду (*direct and public incitement to commit genocide*) та спонукання до геноциду (*instigation to genocide*); співучасть у геноциді (*complicity in genocide*) та пособництво в геноциді (*aiding and abetting in genocide*). При дослідженні нових форм відповідальності окреслюється походження, особливості конструювання та застосування доктрин «спільної злочинної діяльності» («*joint criminal enterprise*») та «непрямого співвиконання» («*indirect co-perpetration*») у практиці *ad hoc* Трибуналів, а також доктрини «співвиконання, що ґрунтується на спільному контролі над злочином» («*co-perpetration based on joint control over the crime*») у практиці МКС.

У підрозділі 2.3. «Юрисдикція *ratione loci* міжнародних кримінальних судів щодо злочину геноциду» досліджується територіальна юрисдикція міжнародних кримінальних судів. Дисертант звертає увагу на відносно чітку визначеність та обмеженість такої юрисдикції в статутах *ad hoc* Трибуналів, а також на теоретично необмежену дію територіальної юрисдикції МКС у випадку застосування активного

персонального принципу чи передачі ситуації до МКС Радою Безпеки ООН. Розглянуто правомірність внесення деякими державами застережень до Римського Статуту МКС, які обмежують його територіальну дію, в світлі існуючого на даний момент міжнародного права.

У підрозділі 2.4. «Юрисдикція *ratione temporis* міжнародних кримінальних судів щодо злочину геноциду» автор аналізує темпоральну юрисдикцію міжнародних кримінальних судів. Встановлено, що для МКС така юрисдикція є проспективною та залежить від дати набрання чинності Римським Статутом для відповідної держави-сторони, а для *ad hoc* Трибуналів – ретроактивною та визначається часовими межами, визначеними в їх статутах. Дисертант звертає увагу, що при визначенні юрисдикції *ad hoc* Трибуналів їх розробники застосували стратегію встановлення початкової дати юрисдикції раніше від дати фактичного початку вчинення злочинів з метою необхідності повноцінно розслідувати події, що послужили причиною їх вчинення. Крім того, зазначається, що в Статуті МКТЮ не було визначено кінцевої дати юрисдикції, що можна пояснити продовженням конфлікту на території колишньої Югославії на момент створення Трибуналу. У зв'язку з цим формально Трибунал здійснював темпоральну юрисдикцію до моменту свого закриття у 2017 році.

Автор також досліджує застосування МКТР юрисдикції *ratione temporis* в контексті кваліфікації триваючих злочинів, включаючи пряме та публічне підбурювання до вчинення геноциду та змови вчинити геноцид.

Розділ 3 «Юрисдикція Міжнародного Суду ООН щодо геноциду» присвячено дослідженню засад та окремих аспектів здійснення юрисдикції МС щодо геноциду в контексті реалізації режиму міжнародно-правової відповідальності держав за порушення зобов'язань згідно з Конвенцією про геноцид.

У підрозділі 3.1. «Відповідальність держав за геноцид та Міжнародний Суд ООН» досліджено існуючий на сьогодні в міжнародному звичаєвому праві, і зокрема відображений в Проекті статей щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року, режим відповідальності держав за порушення імперативних норм міжнародного права, до яких відноситься і заборона геноциду. Констатується, що Конвенція про геноцид створює необхідне підґрунтя для діяльності МС як механізму імплементації даного режиму відносно геноциду. Також автор звертає увагу на «державо-центристську орієнтацію» Конвенції про геноцид, що проявляється в тому, що обов'язкам держави згідно з Конвенцією не протиставляються відповідні права постраждалих осіб ініціювати судовий розгляд у випадку порушення цих зобов'язань.

У підрозділі 3.2. «Здійснення юрисдикції Міжнародним Судом ООН на підставі статті 9 Конвенції про геноцид» висвітлюється процес обговорення та включення юрисдикційного положення статті 9 до Конвенції про геноцид. Автор звертає увагу на те, що одним з центральних пунктів у дискусії стала характеристика природи відповідальності держави за геноцид як цивільної або кримінальної. Більшість делегатів зійшлись у думці, що така відповідальність є цивільною і в принципі не може розглядатись як кримінальна.

Дисертант відзначає, що положення статті 9 Конвенції про геноцид є так званою «компромісною умовою», до якої відсилає стаття 36(1) Статуту МС. У свою чергу, юрисдикція МС, яку він може здійснювати згідно з даною «компромісною умовою», обмежується лише положеннями Конвенції про геноцид, незважаючи на статус *erga omnes* зобов'язань, закріплених у Конвенції, чи дію паралельного із конвенційним режимом міжнародного звичаєвого права. Це відповідає основоположному принципу згоди держав на юрисдикцію суду, на якому базується діяльність МС. Абсолютна дія даного принципу підкреслюється, зокрема, і тим фактом, що держави можуть вносити застереження до статті 9 Конвенції про геноцид, якими виключається юрисдикція Суду у відношенні цих держав. Також автор звертає увагу на те, що оскільки «компромісна умова» відсилає до всього масиву норм Конвенції, включаючи статтю 6, якою передбачено юрисдикцію міжнародного карного трибуналу, це означає, що теоретично МС матиме юрисдикцію і щодо спорів між державами-сторонами Римського Статуту МКС, принаймні у частині, що стосується злочину геноциду. Це, в свою чергу, потенційно надає МС можливість розв'язати проблемні питання, що постають перед МКС і для вирішення яких він не має достатніх повноважень. Зокрема, це питання видачі обвинувачених у злочині геноциду згідно з виданим МКС ордером на арешт.

У підрозділі 3.3. «Обсяг юрисдикції Міжнародного Суду ООН щодо геноциду» характеризується юрисдикція МС за параметрами *ratione personae*, *ratione materiae*, *ratione temporis*, *ratione loci*.

У підпункті 3.3.1. «Юрисдикція *ratione personae* Міжнародного Суду ООН щодо геноциду» дисертант зазначає, що персональна юрисдикція МС поширюється на держави, які по-перше, отримали доступ до Суду згідно зі статтею 35 Статуту Суду, а по-друге, прийняли юрисдикцію МС, ставши стороною Конвенції про геноцид, якщо при цьому вони не вносили застереження до статті 9 Конвенції, яке виключало б юрисдикцію Суду.

Детально розглядаються практичні проблеми щодо встановлення юрисдикції *ratione personae* МС. Зокрема, досліджується позиція Суду у справах *Legality of Use of Force*, *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro* та *Croatia v. Serbia* щодо питань, пов'язаних з визначенням статусу держави в межах ООН як підстави доступу до МС, а також правонаступництва щодо міжнародних договорів, і зокрема Конвенції про геноцид, як підстави прийняття юрисдикції Суду. Автор відзначає, що аргументація МС в цих рішеннях є досить суперечливою та непослідовною, що пояснюється особливостями конфлікту та перехідних процесів 1990-х – початку 2000-х років на території колишньої Югославії, а також необхідністю дотримання принципу правової визначеності щодо рішень Суду, винесених до зміни політичної чи правової ситуації в державі.

У підпункті 3.3.2. «Юрисдикція *ratione materiae* Міжнародного Суду ООН щодо геноциду» в ході аналізу юрисдикції *ratione materiae* МС, яка в теорії міжнародного права носить назву «титул юрисдикції», встановлено, що така юрисдикція щодо геноциду базується на взаємодії двох складових: статті 36(1) Статуту Суду та «компромісної умови» статті 9 Конвенції про геноцид. Стаття 9 Конвенції конкретизує обсяг предметної юрисдикції МС щодо геноциду, поширюючи її на

спори з питань тлумачення, застосування та виконання Конвенції про геноцид, включаючи ті, що стосуються відповідальності держав за геноцид. Дисертант підкреслює різницю між поняттями «тлумачення», «застосування» та «виконання» Конвенції та висвітлює їх співвідношення з категорією спорів щодо «відповідальності держави за геноцид».

Крім того, досліджується порядок визначення МС відповідальності держав за геноцид. Для цього аналізується нещодавно запропонована Судом методика оцінки відповідальності держави, якою передбачається наступне: по-перше, встановлення факту вчинення геноциду певним органом чи особами; по-друге, визначення, чи можуть дії цього органу чи осіб бути приписані державі-відповідачу згідно з міжнародним звичаєвим правом щодо відповідальності держав, що у випадку підтвердження означатиме порушення такою державою обов'язку не вчиняти геноцид; і по-третє, визначення того, чи порушила відповідна держава обов'язок запобігти геноциду та/або покарати за його вчинення.

У підпункті 3.3.3. «Можливість ретроактивного застосування Конвенції про геноцид» встановлено, що у світлі статті 28 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, яка відображає міжнародне звичаєве право, що діяло на момент прийняття Конвенції про геноцид, дана Конвенція як позитивне право не застосовується ретроактивно. Однак не виключається можливість ретроактивного застосування міжнародного звичаєвого права для характеристики подій, що мали місце від початку ХХ століття до моменту прийняття Конвенції про геноцид, включаючи Голодомор 1932-1933 років, як злочину геноциду. Втім, потреба здійснити відповідну кваліфікацію може постати перед МС лише у випадку прийняття державами обов'язкової юрисдикції Суду або застосування доктрини *forum prorogatum*.

У підпункті 3.3.4. «Юрисдикція *ratione temporis* Міжнародного Суду ООН щодо геноциду» демонструється, що МС здійснює юрисдикцію лише щодо подій, що мали місце після набрання чинності Конвенцією про геноцид щодо держав-сторін спору. У справі *Croatia v. Serbia* Суд постановив, що кожен з трьох основних обов'язків держави згідно з Конвенцією, тобто обов'язок не вчиняти геноцид, запобігти йому та покарати винних у його вчиненні, може вважатись порушеним лише у випадку, коли відповідні події, щодо яких заявлено порушення, мали місце після набуття Конвенцією чинності для відповідної держави.

В контексті встановлення темпоральної юрисдикції МС дисертант акцентує увагу на необхідності відмежування фактів, щодо яких виник спір, та подій, які призвели до цих фактів. Важливість даного питання продемонстровано на прикладі справи ЄСПЛ *Janowiec and Others v. Russia*, а в практиці МС – відповідно таких справ як *Jurisdictional Immunities of the State, Electricity Company of Sofia and Bulgaria, Phosphates in Morocco, Case concerning Right of Passage over Indian Territory, Certain Property (Liechtenstein v. Germany)*. На підставі проведеного аналізу автор доходить висновку, що на відміну від ЄСПЛ, для встановлення темпоральної юрисдикції МС необхідно, щоб лише ті факти, які стали безпосередньою підставою спору, мали місце після моменту визнання сторонами юрисдикції Суду, а так звані «спускові події» не є прив'язаними до будь-якої дати.

У підпункті 3.3.5. «Юрисдикція *ratione loci* Міжнародного Суду ООН щодо геноциду» встановлено, що територіальна дія Конвенції про геноцид визначається окремо щодо кожного з обов'язків держав, закріплених у Конвенції. Так, обов'язок не вчиняти злочин геноциду є територіально не обмеженим. Обов'язок здійснити судове переслідування осіб, винних у вчиненні геноциду, згідно зі статтею 6 Конвенції є територіально обмеженим, оскільки поширюється лише на державу, на території якої було вчинено відповідний злочин. Однак таке обмеження не стосується другого обов'язку згідно зі статтею 6, а саме обов'язку співпрацювати з міжнародним кримінальним трибуналом, юрисдикцію якого держава прийняла, який поширюється на всі держави-сторони Конвенції про геноцид. Обов'язок запобігти геноциду також підлягає територіальному обмеженню, однак лише в тому аспекті, що він поширюється на будь-яку державу-сторону Конвенції, яка мала реальну можливість ефективного впливу на ситуацію, тобто застосовується стандарт «*due diligence*» при конкретній оцінці кожної окремої ситуації.

У підрозділі 3.4. «Індивідуальна кримінальна відповідальність та відповідальність держав як єдиний механізм забезпечення правосуддя за злочин геноциду» автор узагальнює особливості взаємозв'язку та взаємодії режимів міжнародно-правової відповідальності держав та міжнародної кримінальної відповідальності індивідів за геноцид та звертає увагу на тенденцією їх зближення в сучасному міжнародному праві. Наголошується, що МС все частіше у своїй практиці застосовує підходи, властиві міжнародному кримінальному праву, зокрема, при встановленні складу злочину геноциду в діях індивідів, включаючи спеціальний намір, а також визначаючи вищий, ніж в звичайних справах, стандарт доведення, наближений до стандарту «поза розумним сумнівом». В свою чергу, міжнародні кримінальні суди все частіше враховують існування відповідного плану чи політики держави при встановленні спеціального наміру в діях окремих осіб, а також вводять новий, «контекстуальний», елемент до складу злочину геноциду.

У **Висновках** наведено основні результати дисертаційного дослідження, згідно з якими:

1. Юрисдикція в контексті діяльності міжнародних судових органів означає повноваження цих органів виносити рішення з обов'язковою силою для сторін справи. Виокремлюють такі параметри юрисдикції як *ratione personae*, *ratione materiae*, *ratione temporis* та *ratione loci*. В ході дисертаційного дослідження аналіз юрисдикції як міжнародних кримінальних судів, так і МС здійснювався саме за цими параметрами, що сприяло кращому розумінню взаємозв'язку дії режимів відповідальності індивідів та держав за геноцид.

2. Оскільки Конвенція про геноцид має комплексну юридичну природу, даний документ було охарактеризовано одночасно як міжнародний договір, що визначає міжнародно-правові зобов'язання держав, як кримінально-правовий інструмент та як міжнародний договір з прав людини.

3. В результаті аналізу судової практики було доведено, що заборона геноциду передбачена не лише в Конвенції про геноцид, але є також імперативною нормою та нормою міжнародного звичаєвого права. Із цього було виведено практичні наслідки, що проявляються, зокрема, у тому, що правовий інтерес в недопущенні вчинення

геноциду мають всі держави світу, а також у тому, що поряд з Конвенцією про геноцид діє паралельний режим міжнародного звичаєвого права щодо геноциду, який може не збігатися за обсягом з режимом, встановленим у Конвенції.

Міжнародне звичаєве право, відображене у Віденській конвенції про право міжнародних договорів, а також аналіз наміру розробників Конвенції про геноцид дають підстави стверджувати, що Конвенція про геноцид як позитивне право не може застосовуватись ретроактивно. Однак не виключається ретроактивна дія міжнародного звичаєвого права щодо геноциду, а також встановлення через застосування такого права факту вчинення геноциду щодо подій, які мали місце до прийняття Конвенції про геноцид Міжнародним Судом ООН, якщо він здійснює обов'язкову юрисдикцію на підставі статі 36(2) Статуту МС.

4. Запропоновано наступний підхід до розуміння існуючої на сьогодні в міжнародному праві моделі відповідальності за геноцид. Заборона геноциду є первинною нормою, з якої походять вторинні норми щодо відповідальності держав та індивідів. З цих вторинних норм постають два автономні, однак взаємопов'язані режими відповідальності за цей злочин згідно з міжнародним правом, а саме: режим міжнародної кримінальної відповідальності індивідів та режим міжнародно-правової відповідальності держав. Реалізація цих режимів здійснюється через міжнародні кримінальні суди та МС відповідно.

5. Логічне тлумачення положень Конвенції про геноцид засвідчило, що в Конвенцію було імпліцитно закладено принцип *aut dedere aut judicare*, який активується спільним застосуванням статей 4 та 6 Конвенції. Практичне значення статті 6 Конвенції про геноцид полягає також в тому, що її положення може виступати механізмом, який може допомогти вирішити проблему поширення юрисдикції МКС на громадян держав, що не є сторонами Римського Статуту, принаймні щодо злочину геноциду, а також виступати одним з аргументів на користь незастосування персональних імунітетів до високопосадовців, які обвинувачуються у вчиненні геноциду.

6. Детальний аналіз структури Конвенції про геноцид показує, що в Конвенції містяться два засадничі юрисдикційні положення: стаття 6 та стаття 9. Стаття 6 Конвенції про геноцид встановлює юрисдикцію міжнародного карного трибуналу щодо злочину геноциду. В результаті дослідження положень статутів та порядку заснування міжнародних кримінальних судів було продемонстровано, що найбільш наближеною моделлю такого трибуналу став МКС, оскільки, на відміну від *ad hoc* Трибуналів, він був створений на підставі міжнародного договору. Однак МКС здійснює повноваження на підставі Римського Статуту, і тому його діяльність формально не залежить від Конвенції про геноцид. На відміну від статті 6 Конвенції про геноцид, стаття 9, якою прямо передбачається юрисдикція МС, є «компромісною умовою», яка спільно зі статтею 36(1) Статуту МС утворює «титул юрисдикції» Суду. Це означає, що юрисдикція МС щодо геноциду, на відміну від юрисдикції МКС, базується на Конвенції про геноцид і не може здійснюватись автономно від неї, якщо тільки сторони спору не прийняли обов'язкову юрисдикцію МС на підставі статті 36(2) Статуту МС.

7. В результаті співставлення окремих параметрів юрисдикції міжнародних кримінальних судів та МС виявлено наступні закономірності.

1) Встановлено, що юрисдикція *ratione personae* міжнародних кримінальних судів щодо геноциду поширюється виключно на фізичних осіб, оскільки в основі юрисдикції *ratione personae* цих судів лежить принцип індивідуальної кримінальної відповідальності. Зокрема, юрисдикція *ratione personae* МКС поширюється на всіх громадян держав, що визнали юрисдикцію МКС; на всіх осіб, незалежно від їх громадянства, які вчинили злочини на території держав, які визнали юрисдикцію МКС; а також усіх обвинувачених в ситуації, що була передана Суду РБ ООН.

В дисертаційній роботі запропоновано розглядати форми відповідальності за злочини, і зокрема за злочин геноциду, як один з компонентів юрисдикції *ratione personae* міжнародних кримінальних судів. Головним критерієм для застосування форм відповідальності є їх закріплення у статутах відповідних судів. У своїй практиці *ad hoc* Трибунали визначили також додаткові критерії для віднесення форм відповідальності до своєї юрисдикції. Встановлено, що для злочину геноциду характерний особливий, порівняно з іншими міжнародними злочинами, набір форм відповідальності. Тож у роботі було здійснено детальний аналіз та виявлено найбільш проблемні аспекти цих форм відповідальності з огляду на особливості їх застосування щодо злочину геноциду. Крім того, детально досліджено історію розробки, особливості конструювання та проблеми застосування щодо злочину геноциду нових, комплексних форм відповідальності, які лише нещодавно з'явилися в судовій практиці міжнародних судів, а саме «спільної злочинної діяльності» та «співвиконання, що ґрунтується на спільному контролі над злочином».

Аналіз Статуту МС та судової практики МС засвідчив, що юрисдикція *ratione personae* МС щодо геноциду поширюється лише на держави, які отримали доступ до Суду, ставши стороною Статуту МС на день ініціювання розгляду справи, та які погодились на юрисдикцію Суду, ставши стороною Конвенції про геноцид, якщо вони при цьому не вносили застережень до Конвенції, які виключають його юрисдикцію. В основі юрисдикції *ratione personae* МС лежить принцип згоди держав. У зв'язку з тим, що положення Конвенції про геноцид мають характер *erga omnes*, презюмується, що будь-яка держава має правовий інтерес в тлумаченні і застосуванні Конвенції, а тому будь-яка держава-сторона Конвенції може бути позивачем в МС у справах про геноцид.

2) Юрисдикція *ratione temporis ad hoc* Трибуналів є ретроактивною, тобто застосовується до подій, що мали місце до їх створення. Межі темпоральної юрисдикції МКТР є чітко визначеними, в той час як для юрисдикції МКТЮ формально встановлена лише початкова дата. Юрисдикція *ratione temporis* МКС є проспективною, тобто настає з моменту набрання чинності Римським Статутом для держави-сторони. Найбільші труднощі в практиці міжнародних кримінальних судів постають при встановленні темпоральної юрисдикції щодо триваючих злочинів.

Юрисдикція *ratione temporis* МС щодо геноциду є проспективною і поширюється лише на факти, що мали місце після набуття чинності Конвенцією про геноцид для відповідної держави-сторони. Аналіз практики МС засвідчив, що важливе практичне значення має відмежування фактів, на яких базується спір, від подій, що призвели до

таких фактів, оскільки визначальним чинником для встановлення темпоральної юрисдикції МС є те, коли мали місце факти, на яких безпосередньо базується спір. Також було встановлено, що відповідальність держави щодо фактів геноциду, які мали місце до набуття чинності Конвенцією про геноцид для цієї держави, виключена, як за вчинення, так і за незапобігання або нездатність покарати відповідні діяння. Однак не виключена характеристика Судом таких подій як геноцид та їх врахування при доведенні спеціального наміру.

3) Територіальна юрисдикція МКТЮ та МКТР є територіально обмеженою і поширюється на територію колишньої Югославії та територію Руанди відповідно. Юрисдикція *ratione loci* МКС теоретично є необмеженою, якщо вона базується на національному принципі або якщо ситуація була передана до МКС Радою Безпеки ООН.

Той факт, що обов'язки держав, закріплені у Конвенції про геноцид, є обов'язками *erga omnes*, дає підстави стверджувати, що юрисдикція *ratione loci* МС щодо геноциду є територіально не обмеженою. Разом з тим, тлумачення окремих положень Конвенції, підтверджене судовою практикою МС, засвідчило, що з цього правила можуть бути винятки. Зокрема, обов'язок здійснити судове переслідування особи, яка вчинила геноцид, поширюється тільки на державу, на території якої було вчинено цей злочин. Крім того, обов'язок запобігти геноциду залежить від можливостей кожної конкретної держави ефективно вплинути на ситуацію.

4) Юрисдикція *ratione materiae* МС поширюється на спори щодо тлумачення, застосування та виконання Конвенції про геноцид, включаючи спори щодо відповідальності держав за геноцид. В дисертації було детально проаналізовано тест, розроблений МС для оцінки відповідальності держав за геноцид. Даний тест передбачає встановлення факту вчинення геноциду, а на підставі цього – наявності відповідальності держави за невиконання одного з трьох основних обов'язків: не вчиняти геноцид, запобігти геноциду та покарати за його вчинення.

8. В результаті дослідження було встановлено наступні взаємозв'язки та спільні риси названих вище параметрів юрисдикції міжнародних кримінальних судів та МС.

- В основі юрисдикції *ratione materiae* цих судових органів, з точки зору відповідальності за геноцид, лежить злочин геноциду.

- Юрисдикція *ratione loci* як МКС, так і МС теоретично є необмеженою.

- Юрисдикція *ratione temporis* МКС та МС є проспективною.

- В контексті юрисдикції *ratione personae* відмічено, що МКС, як і інші міжнародні кримінальні суди, здійснює атрибуцію, або ставлення у вину, злочинної поведінки певній особі, зокрема через застосування форм відповідальності, в той час як МС здійснює опосередковану такою особою атрибуцію злочинної поведінки державі.

- На підставі статті 6 Конвенції про геноцид МС потенційно може здійснювати функцію контрольного органу з розгляду спорів між державами-сторонами Римського статуту в межах питань, що стосуються геноциду, тобто відповідають сфері дії Конвенції. Таким чином, питання, яке від початку стосувалось індивідуальної кримінальної відповідальності, може трансформуватись у

міждержавний спір. На практиці це може бути актуально у відношенні невиконання державами обов'язку співпрацювати з МКС щодо передачі обвинувачених.

9. На основі порівняльного аналізу юрисдикції МС та міжнародних кримінальних судів було продемонстровано, що два автономні режими міжнародно-правової відповідальності держав та міжнародної кримінальної відповідальності індивідів за злочин геноциду, хоча і розвиваються паралельно, поступово зближуються. Так, міжнародні кримінальні суди все більше враховують той факт, що злочин геноциду вчиняється в межах організованих державних структур. Тому вони запроваджують контекстуальний елемент до складу цього злочину, конструюють нові форми відповідальності на базі тих, що вже передбачені в їх статутах, а також враховують існування плану чи політики держави при встановленні спеціального наміру в складі злочину геноциду. Зі свого боку, МС запроваджує методіку визначення відповідальності держави, яка передбачає кримінально-правову оцінку фактів вчинення геноциду, а також застосовує вищий, ніж в звичайних справах, стандарт доведення, наближений до стандарту «поза розумним сумнівом», прийнятий в міжнародному кримінальному праві.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Аносова Ю. В. Механізми притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів проти людяності: міжнародний досвід та українські реалії / Ю. В. Аносова // Наукові записки НаУКМА. – 2015. – Т. 168. – С. 101-104.
2. Аносова Ю.В. Доктрина об'єднаної злочинної діяльності (*Joint Criminal Enterprise*) як складова персональної юрисдикції Міжнародного карного трибуналу щодо колишньої Югославії / Ю. В. Аносова // Український часопис міжнародного права. – 2015. - №3. – С. 70-78.
3. Аносова Ю. В. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, вчинених в ході збройних конфліктів в Грузії та Україні: Порівняльний аспект / Ю. В. Аносова // Наукові записки НаУКМА. – 2016. – Т. 181. – С. 147-153.
4. Anosova, Y. "The Genocide Against the Russian Speaking Population of Donbass Region: Reality or Myth? (Legal Analysis)." *Evropský politický a právní diskurz* 3 (2016): 18-26. *Журнал індексується в міжнародних наукометричних базах даних Index Copernicus та International Scientific Indexing.*
5. Аносова Ю.В. Загальні засади здійснення юрисдикції щодо злочину геноциду міжнародними судовими органами / Ю. В. Аносова // Український часопис міжнародного права. – 2017. - №1. – С. 19-33.
6. Аносова Ю. В. "Особливості здійснення юрисдикції Міжнародним Судом ООН щодо злочину геноциду на підставі статті 9 Конвенції про геноцид." *Evropský politický a právní diskurz* 1 (2018): 20-35. *Журнал індексується в міжнародних наукометричних базах даних Index Copernicus та International Scientific Indexing.*
7. Аносова Ю. В. "Характеристика злочину геноциду в рішеннях міжнародних судових органів." *Журнал східноєвропейського права* 51 (2018): 161-178. *Журнал є*

електронним науково-практичним виданням та індексується в міжнародних наукометричних базах даних *Index Copernicus* та *HeinOnline*.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Аносова Ю. В. Проблеми юрисдикції Міжнародного кримінального суду / Ю. В. Аносова // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: Матеріали VI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 3-5.

9. Аносова Ю. В. Відповідальність держав згідно з Конвенцією про запобігання злочину геноциду і покарання за нього у світлі практики Міжнародного Суду ООН / Ю. В. Аносова // XIV Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи»: Тези доповідей. – Львів, 2015. – С. 202-205.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Review: Anosova Y. “The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine as a Crime of Genocide under International Law”, Volodymyr Vasylenko and Myroslava Antonovych, eds. / Y. Anosova // *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. – 2015. - №1. – С. 237-239.

11. Міжнародний захист прав людини: звіт про НДР / Національний університет «Києво-Могилянська академія»; кер. М. М. Антонович; викон.: Ю. В. Аносова [та ін.]. – К., 2015. – 46 с. - № ДР 0110U007378. – Ід. № 16459396.

АНОТАЦІЯ

Аносова Ю.В. Юрисдикція міжнародних судових органів щодо злочину геноциду. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.11 «Міжнародне право» (293 – Міжнародне право). – Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, 2018.

В дисертації досліджується юрисдикція міжнародних кримінальних судів та Міжнародного Суду ООН щодо злочину геноциду з позицій інтегративного підходу до відповідальності індивідів та держав згідно з міжнародним правом. Розглядаються концептуальні підходи щодо розуміння юрисдикції міжнародних судових органів. Висвітлюється комплексна природа Конвенції про геноцид. Досліджуються особливості тлумачення міжнародними кримінальними судами складу та окремих елементів злочину геноциду.

Здійснюється історичний огляд процесу прийняття та характеризується змістовне наповнення юрисдикційних положень статей 6 та 9 Конвенції про геноцид. Пропонуються шляхи застосування статті 6 Конвенції для «підсилення» юрисдикції МКС щодо злочину геноциду. Досліджується юрисдикція міжнародних кримінальних судів за параметрами *ratione personae*, *ratione loci*, *ratione temporis*. В контексті юрисдикції *ratione personae* детально охарактеризовано форми відповідальності за злочин геноциду.

Констатується, що Міжнародний Суд ООН, юрисдикція якого базується на «компромісній умові» статті 9 Конвенції про геноцид, є дієвим механізмом

забезпечення відповідальності держав за геноцид. Детально характеризується юрисдикція Міжнародного Суду ООН за параметрами *ratione personae*, *ratione materiae*, *ratione loci*, *ratione temporis*.

Ключові слова: юрисдикція міжнародних судів, *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione temporis*, *ratione loci*, відповідальність держав, індивідуальна кримінальна відповідальність, геноцид, інтегративний підхід, Міжнародний Суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Конвенція про геноцид, міжнародне звичаєве право, обов'язки *erga omnes*, контекстуальний елемент.

АННОТАЦІЯ

Аносова Ю.В. Юрисдикция международных судебных органов над преступлением геноцида. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.11 «Международное право» (293 – Международное право). – Национальный университет «Киево-Могилянская академия», Киев, 2018.

В диссертации исследуется юрисдикция международных уголовных судов и Международного Суда ООН над преступлением геноцида с позиций интегративного подхода к ответственности индивидов и государств согласно международному праву. Рассматриваются концептуальные подходы к пониманию юрисдикции международных судебных органов. Освещается комплексная природа Конвенции о геноциде. Исследуются особенности толкования международными уголовными судами состава и отдельных элементов преступления геноцида.

Приводится исторический очерк процесса принятия, а также характеризуется содержательное наполнение юрисдикционных положений статей 6 и 9 Конвенции о геноциде. Предлагаются пути применения статьи 6 Конвенции для «усиления» юрисдикции МУС над преступлением геноцида. Исследуется юрисдикция международных уголовных судов по параметрам *ratione personae*, *ratione loci*, *ratione temporis*. В контексте юрисдикции *ratione personae* подробно рассматриваются формы ответственности за преступление геноцида.

Констатируется, что Международный Суд ООН, юрисдикция которого основывается на «компромиссной клаузуле» статьи 9 Конвенции о геноциде, является действенным механизмом обеспечения ответственности государств за геноцид. Подробно характеризуется юрисдикция Международного Суда ООН по параметрам *ratione personae*, *ratione materiae*, *ratione loci*, *ratione temporis*.

Ключевые слова: юрисдикция международных судов, *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione temporis*, *ratione loci*, ответственность государств, индивидуальная уголовная ответственность, геноцид, интегративный подход, Международный Суд ООН, Международный уголовный суд, Конвенция о геноциде, международное обычное право, обязательства *erga omnes*, контекстуальний елемент.

ABSTRACT

Anosova Y.V. The Jurisdiction of the International Judicial Bodies over the Crime of Genocide. – Presented as manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Candidate of Legal Sciences (Doctor of Philosophy) with specialization in 12.00.11 «International Law» (293 – International Law). – National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv, 2018.

Dissertation explores the jurisdiction of the international criminal courts (including ICC, ICTY, ICTR) and the ICJ over the crime of genocide from the point of integrative approach to responsibility of individuals and states under international law.

The conceptual approaches to the jurisdiction of the international judicial bodies are examined. The content of the Genocide Convention is analyzed and the complexity of its legal nature is proven. The author concludes that this document should be regarded as a classical international treaty, international criminal law instrument and international human rights treaty. On the basis of the case law of international judicial bodies it is highlighted that, in addition to the Genocide Convention, the prohibition of genocide is confirmed in other sources of international law. Particular issues concerning the interpretation by the international criminal courts of the elements of the crime of genocide, including *actus reus*, *mens rea* and contextual element, are explored.

The author analyzes the substance and separate aspects of the exercise of jurisdiction by the international criminal courts over the crime of genocide. Historic overview of the process of negotiation and the motives behind inclusion of the Article 6 to the Genocide Convention are presented. On the basis of the detailed analysis of the content of this article and matching its application with the procedure of establishment of contemporary international criminal courts, it is concluded that the ICC is the most corresponding model of the court, as defined under the Article 6 of the Genocide Convention. Furthermore, even though institutionally ICC is independent from the provisions of the Genocide Convention, the provision of the Article 6 might help to «reinforce» the jurisdiction of the ICC, at least when the crime of genocide is concerned. The author outlines two practical problems faced by the ICC, which could be solved through the application of the Convention. The first problem concerns the spread of the ICC's jurisdiction over the nationals of the States, which are not parties to the Rome Statute. The second one is the misuse of personal immunities by high officials, accused of the commission of genocide.

The author explores in detail the personal, territorial and temporal jurisdiction of ICTY, ICTR and ICC. It is claimed that the forms of liability should be viewed as a part of jurisdiction *ratione personae* of international criminal courts. Thus, traditional and new forms of liability are examined. Special coverage is given to the description of the application of the forms of liability in relation to crimes with a special intent as well as the comparison of forms of liability provided in the Genocide Convention and the statutes of the international criminal courts. As a result of the analysis of the jurisdiction *ratione loci* of the international criminal courts, the author observes relatively clear definition of this aspect of jurisdiction in the statutes of the *ad hoc* Tribunals and theoretically unlimited territorial jurisdiction of the ICC in case of the application of the active personality principle or the UN Security Council referral of a situation. In the context of the jurisdiction *ratione*

temporis the author points out that the ICC possesses the prospective jurisdiction, which starts from the moment of entry into force of the Rome Statute for the State party, while *ad hoc* Tribunals' jurisdiction is retroactive and is limited by the timeframe determined by their statutes.

It is claimed that due to the application of «compromissory clause» of Article 9 of the Genocide Convention, the ICJ is the effective mechanism of the realization of state responsibility for genocide. Jurisdiction *ratione personae* of the ICJ extends upon states, which received the access to the Court according to Article 35 of the ICJ Statute as well as accepted the jurisdiction of the Court while becoming party to the Genocide Convention, on the condition that they did not make a reservation to the Article 9 excluding Court's jurisdiction. The author analyzes the case law of the ICJ on genocide and discerns the practical problems with the establishment of the Court's jurisdiction *ratione personae*. These include the issues of determination of the status of a state within the UN, in the context of access to the Court, and the succession to international treaties, and in particular the Genocide Convention, in the context of the jurisdiction of the Court. The author explores in detail the ICJ's jurisdiction *ratione materiae*. It is stated that this aspect of the Court's jurisdiction is based on «title of jurisdiction», which comprises of two components: Article 36(1) of the ICJ Statute and «compromissory clause» of the Genocide Convention. The last provision defines the categories of disputes under the subject matter jurisdiction of the ICJ. The author analyzes every category and brings to light the relationship between each of them. Special attention is paid to the category of the responsibility of states for genocide, and in particular the methodology used by the ICJ for the establishment of such responsibility.

In the context of the ICJ's jurisdiction *ratione temporis*, the issue of the possibility of the retroactive application of the Genocide Convention and customary international law on genocide is analyzed. The author concludes that the Genocide Convention as positive law is not applied retroactively and therefore the ICJ may have jurisdiction only in relation to the acts taking place after the entry into force of the Genocide Convention for the applicant and respondent states. As for the customary international law, its effect as to the events preceding the adoption of the Genocide Convention cannot be excluded, however, only if the ICJ exercises compulsory jurisdiction. In addition, such an important aspect of the Court's temporal jurisdiction as the delineation between the facts, which constitute the basis of the dispute, and the events, which brought about the respective facts, is highlighted. In the context of the ICJ's jurisdiction *ratione loci*, the territorial effect of every of the state obligations under the Genocide Convention is defined. In the end, the author summarizes the specific features of the interaction between the regimes of state and individual responsibility for genocide and points out to the tendency of their approximation under contemporary international law.

Key words: jurisdiction of international courts, *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione temporis*, *ratione loci*, state responsibility, individual criminal responsibility, genocide, integrative approach, International Court of Justice, International Criminal Court, Genocide Convention, customary international law, obligations *erga omnes*, contextual element.